

Ольга Мікічурова, к. ю. н.

Київський національний торговельно-економічний університет, Україна

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЗАЄМНОЇ ВИГОДИ В МІЖНАРОДНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ПРАВІ

Olha Mikichurova, PhD in Law

Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine

HISTORICAL PRECONDITIONS OF FORMING THE PRINCIPLE OF MUTUAL BENEFIT IN INTERNATIONAL ECONOMIC LAW

The article analyzes the formation and development of the principle of mutual benefit in international economic law. Particularly, the article studies its reflection in the Statute of the League of Nations, in international treaties concluded after the First World War, the practice of post-war conferences and the historical stages of the becoming of the principle of mutual benefit as the branch principle of international economic law. Separately, the connection of the principle of mutual benefit with the principle of sovereign equality of states and impossibility to observe mutual benefits in unequal relations are emphasized. According to a study, the time of the beginning of the wide functioning of the principle of mutual benefit as a universal norm of international economic law is the second half of the twentieth century after the adoption of the UN Charter.

Keywords: principle of mutual benefit, principle of sovereign equality of states, international economic law, League of Nations, international treaties.

Постановка проблеми. Мотиви вигоди чи користі відносяться до «вічних» природних причин людської активності, в ідеалі, втілюючись у двох антагоністичних типах поведінки: перший, спрямований безпосередньо на здобуття особистої вигоди без врахування інтересів інших, невідворотно реалізується через позбавлення чи зменшення вигоди інших, другий полягає в отриманні вигоди через обмін чи співробітництво, в основі яких діє критерій взаємної вигоди. Перший мотив за своєю суттю є антисоціальним, і хоч він домінує впродовж всієї епохи «експлуатації людини людиною», він відображає незрілість суспільних відносин, який Т. Гоббс визначив як «війну всіх проти всіх»¹. На другому ж мотиві – взаємної вигоди – будується встановлення й підтримка тривалих і стабільних суспільних відносин будь-якого рівня.

В сфері міжнародних економічних відносин принцип взаємної вигоди є, безумовно, основним і найбільш загальним принципом, на якому будується все міжнародне економічне співробітництво, починаючи від натурального обміну давнини до наших часів. Обмін продуктами чи іншими благами давав обопільну вигоду учасникам обміну. Після появи грошей, як універсального еквіваленту вартості товарів було забезпечено більш прогнозований і раціональний обмін. Взаємна вигода була рушійною силою розвитку такої співпраці у міждержавних відносинах. Однак, прагнучі максимізувати власні вигоди держави часто не враховують вигоди партнерів, що неминуче негативно позначається на міжнародних відносинах, викликаючи їх напруженість та конфліктність, тому дослідження принципу взаємної вигоди та історичних передумов його становлення є актуальним та важливим завданням в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню принципу взаємної вигоди та історичних передумов його становлення в якості однієї з основ міжнародних економічних відносин та диспозитивної норми міжнародного економічного права, що їх регулює, не приділено належної уваги в працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, а тому ми спробуємо заповнити цю прогалину.

---

¹ Гоббс, Т. (2001). *Левіафан или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского*. Москва: Мысль, 48.

Метою цієї статті є дослідження історії становлення принципу взаємної вигоди в міжнародному економічному праві.

Викладення основного матеріалу. Принципи (від лат. *principium* – основа, початок) є основою будь-якої системи дослідження. Загальні принципи права являють собою комплекс матеріальних і процесуальних норм, що у різні часи та у різних правових системах закріплювали основні правила поведінки та регламентували суспільні відносини. До таких принципів, що є однією з основ міжнародних економічних відносин відноситься і принцип взаємної вигоди.

На сьогодні принцип взаємної вигоди є галузевим принципом міжнародного економічного права, що означає взаємне право держав на отримання справедливих вигод від співробітництва, де справедливість визначається еквівалентність обміну та задоволеністю сторін результатами співробітництва.¹

Проте, перед тим, як стати нормою міжнародного економічного права та увійти в міжнародне публічне право, аналізований принцип пройшов шлях трансформації від загального принципу права, що є спільним для усіх народів та націй до галузевого принципу міжнародного публічного права, що на сьогодні є закріпленим в більшості двосторонніх та багатосторонніх угод.

Варто зазначити, що загальні принципи міжнародного права, які закріплені у ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН в 1945 році є втіленням правових традицій народів, що були віднесені провідними державами світу, до цивілізованих до яких були віднесені далеко не всі держави, а більшість цих норм походять з Римського права².

В.М. Корецький щодо цього зазначає, що в кінці XIX ст. все частіше в юридичних актах почало з'являтися посилання на Римське право. Не дивно, що і відносини між державами почали визначатись категоріями римського права, феодальної ієрархії протиставляли рівність суверенних держав, ідеологічному пануванню імператора або папи – *civitas gentium* (прообразу «світової держави») протиставляли – *societas gentium*, спілкування народів, хоч і в звуженому колі «християнських народів»³.

Щодо правових традицій інших народів, дослідник зазначав – все більше народів Африки і Азії в XIX ст. було пригнобленими та перетвореними на об'єкти панування. Ті, хто панували протиставляли себе пригнобленим народам як цивілізовані європейці «нецивілізованим» варварам, диким, тим хто не відповідав «європейській моделі цивілізації», стандартам європейської цивілізації. Вони відкидали древні культури Індії, Китаю, Єгипту, що вимірювались тисячоліттями⁴. Отже, ці народи були фактично виключеними з процесу формування загальних принципів міжнародного права.

Принцип взаємної вигоди має глибоку психологічну основу, він є втіленням природного права, входячи в комплекс фундаментальних загальноправових принципів. Цей принцип відомий Римському праву та Англосаксонському праву справедливості, що і вплинули найбільше на формування загальних принципів міжнародного права відповідно до Статті 38 Статуту Міжнародного суду ООН.

Як свідчить практика діяльності канцлерських судів Англії, вони приймали судові рішення застосовуючи відомі нині загальні принципи права – від найбільш узагальнених, таких як: «жодне порушене право не повинно залишатися без захисту» чи «будь-яка завдана шкода вимагає компенсації» – до таких як «право вчиняти позов на основі неотримання очікуваних вигод однією з сторін укладеного договору». Провідну роль англосаксонського права, включаючи сформульовані в ньому загальні принципи права, у формуванні правових основ сучасного міжнародного економічного порядку відмічають В. М. Корецький, К. Цвайгерт і Х. Кьотц, Д. Карро і П. Жюйр, Дж. Г. Берман та інші. На думку Д. Карро і П. Жюйра, в основу сучасного міжнародного економічного порядку покладено три основних принципи: «свободи торгівлі і платежів»; «рівноправності» і «взаємності вигод»⁵.

¹ Мікічурова, О.В. (2017). *Принцип взаємної вигоди в міжнародному економічному праві*. Київ: вид-во «Сталь», 35.

² Мікічурова, О.В. (2015). Загальні принципи міжнародного права та принцип взаємної вигоди. Сучасне державотворення та правотворення: Питання теорії та практики: тези конференції, м. Одеса, 11-12 грудня), 36-38.

³ Корецький, В.М. (1989). Избранные труды. В 2-х книгах. Кн. 1. Киев: Наук. думка, 184.

⁴ Корецький, В.М. (1989). Избранные труды. В 2-х книгах. Кн. 1. Киев: Наук. думка, 189.

⁵ Карро, Д., Жюйр, П. (2001). *Международное экономическое право*. Москва: Международ. отношения, 36.

Початком становлення галузі міжнародного економічного права, як окремої галузі міжнародного публічного права ми вважаємо другу половину XIX початок XX століття. В цей час відбувалась інтенсифікація міжнародного економічного співробітництва, збільшилось число міжнародних економічних договорів, відбувались зміни на політичній мапі світу, що відображало необхідність систематизації правил і умов співробітництва на загальноприйнятних засадах.

Першими публічно-правовими договорами, що містили принцип взаємної вигоди стали Гаазькі конвенції 1896 та 1902, що були присвячені співробітництву держав в сфері приватно-правових відносин. Як свідчить енциклопедичний словник К.К. Брокгауза: «Конвенції стали результатом компромісів держав, а не кодифікаційним актом... Вони містили два види норм – імперативні (що є вищими волі держав) та бланкетні (що залишають право державі регулювати відносини на свій розсуд). Держави домовились керуватись *принципом взаємності* у застосуванні даної конвенції та виключили із застосування невизначене поняття публічного порядку»¹.

До сфери міжнародного публічного права цей принцип увійшов пізніше. Так, у виданнях початку XX століття, присвячених висвітленню міжнародного публічного права відсутні навіть згадки про нього, як і виокремлення міжнародного економічного права в окрему галузь права.

Так, у викладенні міжнародного права професором Берлінського університету Францом Лістом в 1917 році про *принцип взаємної вигоди* сторін не згадується взагалі, як і відсутній Розділ – «Міжнародне економічне право».

Параграф 28 Книги III зазначеної монографії присвячено торгівлі та промисловості. Пункт 1 параграфу 28 проголошує: «Із суверенітету державної влади витікає автономія торгової політики», що означає, що «кожна держава, якщо вона не обмежена договорами має право вести таку політику, яку визнає правильною. Вона може проводити в найбільш чистому вигляді початок вільної торгівлі або ж встановити значні мита щоб в боротьбі з іноземними конкурентами дати захист сільському господарству, промисловості, торгівлі; воно може зв'язати себе договорами, які містять в собі або тарифи в найменших подробицях або лише одну умову найбільшого сприяння, воно може поставити всі інші держави в рівне становище або ж, якщо воно не боїться реторсії, оперувати диференційованими митами»².

Принцип автономії торговельної політики, відображений тут, фактично означає, що на початку XX ст. були відсутні загальні принципи міждержавного економічного співробітництва.

Це підтверджується і дослідником Е.Л. Кузьмінім, який зокрема зазначає що «в першій половині XX ст. переважали короткострокові двосторонні міжнародні економічні договори»³.

Світова війна змусила звернутись до ідеї правової організації людства, яка віками розроблялась доктриною міжнародного права. В цей час ідея так званої Ліги Націй або Співтовариства Націй виникла, як відображення загального прагнення народів до миру з метою уникнення майбутніх воєн.⁴

Детальне обговорення архітектури майбутньої організації відбулось на Паризькій мирній конференції в січні 1919 р., що поклала початок новому післявоєнному устрою в світі. Питання щодо прийняття статуту Ліги Націй обговорювалось поряд із підписанням міжнародних договорів між країнами-переможцями та переможеними країнами у Першій світовій війні. Як зазначає професор С.В. Кортунів, «Версальський мир був заснований на широкій та розгорнутій договірно-правовій базі...»⁵. Однак, до сих пір не вщухають суперечки про справедливий або несправедливий характер мирних договорів та мирного врегулювання в цілому⁶. Так, Фердросс зазначав, що вже в самий момент підписання мирного договору зав'язалась боротьба за його перегляд⁷. Такої ж думки

¹ Арсеньев, К.К. (ред.) (1905). Энциклопедический словарь, доп. Том, изд. Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефронъ. Санкт-Петербург, 5.

² Лист, Ф. (1912). *Международное право в систематическом изложении*. Москва, 150.

³ Кузьмин, Э.Л., ред. Бекашев, К.А. (2008). *Международное экономическое право*. Москва, 96.

⁴ Прибылов, В.И. (1980). *Польша и Лига Наций в 1919-1926 гг.: создание Лиги Наций, гданьская проблема, вопросы разоружения и безопасности*: автореферат на соиск. учен. степ. канд. ист. наук: спец. 07.00.03 «Всеобщая история». Москва, 2.

⁵ Кортунів, С.В. (2007). *Национальная и международная безопасность. Концептуальные основы*. Москва: Издательский дом ГУ-ВШЭ, 43.

⁶ Clemens, W.C. (2004) Jr. *Dynamics of international relations: conflict and mutual gain in an era of global interdependence*. 2nd ed. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, 68.

⁷ Фердросс, А. (1959). *Международное право*. Москва: Изд-во иностр. лит-ры, 66.

і сучасний дослідник О.О. Наумов, який вказував на те, що кризові моменти були закладені в післявоєнній моделі міжнародних відносин із самого початку¹.

Аналіз Версальського, Сен-Жерменського, Тріанонського, Нейського та Севрського мирних договорів свідчить, що вони містили такі основні частини як: Статут Ліги Націй, територіальні та політико-територіальні положення, положення про роззброєння, репарації, працю (утворення Міжнародної організації праці МОП), економічні та фінансові положення, положення про репатріацію військовополонених, а також про покарання та гарантії тощо².

Отже, економічна складова післявоєнного світу устрою була однією із найважливіших та пріоритетніших для усіх учасників Першої світової війни. Проте, як у вітчизняній, так і у зарубіжній літературі вони майже не були висвітлені. На користь цього свідчить позиція Г.І. Морозова, який, зокрема зазначав, що успіхи діяльності Ліги Націй в економічній та соціальній сферах майже не знайшли свого відображення у радянській та російській літературі.³ Подібної думки дотримується сучасна дослідниця діяльності Ліги Націй – К.С. Колісніченко, яка зазначає: «Досить часто, характеризуючи Лігу Націй, науковці фокусуються переважно на політичних аспектах її діяльності... як результат, діяльність організації в міжнародно-правовій економічній сфері відходить на другий план...».⁴

Ряд статей статуту Ліги Націй безпосередньо торкалися економічних питань, зокрема статті 16 та 23. Особливу увагу, на нашу думку, слід приділити ст.23 Статуту Ліги Націй, що вказувала на перелік сфер специфічного спрямування діяльності організації, зокрема, в порядку «*tracta de contrahendo*» члени Ліги Націй зобов'язувались прийняти «необхідні постанови, щоб забезпечити збереження свободи сполучення та транзиту, а також *справедливий режим торгівлі* для всіх Членів Ліги».⁵

Проте, фактично впливові держави-члени Ліги Націй нехтували принципом суверенної рівності держав, що в економічному плані означало нерівноправні міжнародні договори та фактичне недотримання принципу взаємної вигоди сторін⁶.

Зокрема, Р.М. Ілюхіна з приводу цього зазначає, що принцип суверенної рівності навіть не згадувався в Статуті Ліги Націй, що було одним з пороків та найважливішою політичною характеристикою Ліги⁷.

І дійсно, всі вище названі міжнародні договори Версальської системи мали лише зобов'язальний характер для переможених держав у Першій світовій війні та визнавались ними як несправедливі, а інтереси малих та залежних націй ігнорувались взагалі. Переможені держави були зобов'язані повернути усі цінності що були вивезені під час війни з територій окупованих держав, виплачувати величезні репарації та позбавлялись значних своїх територій. При цьому майже зовсім ігнорувались їх власні інтереси в тому числі і економічні. Так, наприклад, Дж. М. Кейнс зазначає, що Німеччина була позбавлена своїми союзниками не тільки суверенітету та впливу в її колишніх заморських володіннях, але і її піддані, як і її майно були позбавлені легального стану та захисту закону⁸.

Як зазначає В. М. Шумілов: «В першій половині ХХ ст. в міждержавних відносинах була відсутня узгоджена лінія на міждержавне економічне співробітництво держав; діяв принцип: «кожен за себе». Для міжнародного економічного порядку були характерні методи та способи відкритого економічного протекціонізму та агресії (застосування економічної сили). Вони де факто були «узаконені», легалізовані, не виключені з міжнародного економічного життя»⁹. Принцип взаємної вигоди практично не дотримувався в міжнародному економічному співробітництві.

¹ Наумов, А.О. (2006) Аншлюс Австрії в 1938 году и кризис. *Версальской системы*, 6, 56.

² Колісніченко, К.С. (2011). *Ліга Націй у розвитку міжнародного права*. Одеса: Фенікс, 8-14.

³ Морозов, Г.И. (1992). Лига Наций: взгляд через полвека. *Вопросы истории*, 2-3, 166.

⁴ Колісніченко, К.С. (2011). *Ліга Націй у розвитку міжнародного права*. Одеса: Фенікс, 55.

⁵ Юрист-онлайн (2015) Статут Ліги Націй (підписаний 28.06.1919р.). <https://jurist-online.org/publ/istoricheskie_dokumenty_istorichni_dokumenti/statut_ligi_nacij_ustav_ligi_nacij/2-1-0-1227>.

⁶ Мікічурова, О.В. (2013). Принцип взаємної вигоди на Генуезькій конференції. *Право, як ефективний суспільний регулятор*. Львів, Ч.2, 62-64.

⁷ Ілюхіна, Р.М. (1982). *Ліга Націй 1919-1934*. Москва, 88.

⁸ Кейнс, Дж. М. (1924). *Экономические последствия Версальского договора*. 2-е изд. Москва, 30.

⁹ Шумілов, В.М. (2003). *Международное экономическое право*. Ростов-на-Дону, 163.

Великий внесок у розвиток сучасних принципів міжнародного економічного права та універсалізацію принципу взаємної вигоди, на нашу думку, здійснила новостворена Радянська держава.

На користь цього свідчать позиції таких науковців, як: А.В. Пірогов, Л.А. Комарова, В.П. Шатров, Г.Є. Бувайлік, Б.І. Кучер, С.А. Войтович та інших¹, які вказують на те, що саме Радянський Союз був ініціатором закріплення в міжнародному економічному співробітництві *принципу взаємної вигоди сторін* та побудові міжнародних економічних відносин на засадах рівності та справедливості.

Так, В.П. Шатров зазначає, що СРСР від початку свого існування домагався застосування та суворого дотримання принципу мирного співіснування в міждержавних економічних відносинах, які мають будуватися на основі рівноправ'я та *взаємної вигоди* незалежно від різниці в соціально-економічних системах².

А.В. Пірогов підкреслює, що Радянська держава в своєму Декреті про мир проголосила ті загальнодемократичні цінності, якими вона буде керуватись в міжнародних відносинах, а саме: повна відмова від будь-яких форм агресії, визнання права націй на самовизначення, осудження колоніалізму, повага принципу рівноправ'я усіх держав та народів як великих так і малих³. Також він називає перший міжнародний договір СРСР, який засновувався на принципі «*взаємної вигоди сторін*»: .... На першому засіданні мирної конференції про переговори з Німеччиною в Брест-Литовську 9-22 грудня 1917 року делегація СРСР у своїй декларації заявила про можливість та бажаність торгових відносин з капіталістичними країнами та сформулювала свої головні вимоги розвитку міждержавних зв'язків в торгово-економічній сфері, які засновувались на повному рівноправ'ї великих та малих націй, відмові від будь-яких заходів економічного бойкоту, підпорядкування в економічному плані однієї сторони іншій за допомогою нав'язування торгового договору та застосування сили в сфері торгово-економічних відносин⁴.

Подібної думки дотримується Г.Є. Бувайлік, який зазначає, що перше договірне закріплення *принципу взаємної вигоди* було в Радянсько-Турецькому договорі 6 березня 1921 року. В подальшому його було застосовано і в договорах з іншими капіталістичними країнами⁵.

С. А. Войтович також виділяє Радянсько-Турецький договір 1917 р., «...як один із перших, що містить обов'язок для сторін враховувати взаємні інтереси сторін»⁶.

В преамбулі до Радянсько-Турецького договору говориться: «поділяючи принципи братства націй та права народів на самовизначення, відмічаючи існуючу різницю між ними, солідарність в боротьбі проти імперіалізму», вирішили встановити «постійні, сердечні взаємовідносини та нерозривну, щирю дружбу, засновану на *взаємних інтересах* обох сторін...»⁷.

Статтею VI визнали, що всі договори того часу укладені між обома сторонами не відповідають їх інтересам та погодилися визнати їх відмінними та таким що втратили силу.

Іншим прикладом визнання принципу *взаємної вигоди* сторін, що, як зазначають науковці^{8 9}, витікає з принципу рівності всіх народів, є Радянсько-Перський (Іранський) договір від 1921р. в статтях, що присвячені економічним проблемам відображаються правові принципи економічних відносин Радянської держави з малими та залежними країнами, що пов'язані із захистом їх суверенітету та рівноправ'я. Зокрема, ст. XII закріплює відмову від економічних привілеїв, заснованих на військовій перевазі, визнало недійсними всі невідгідні Перському народу концесії та зобов'язання їх повернути разом із земельними ділянками під ними¹⁰.

¹ Шумилов, В.М. (2003). *Международное экономическое право*. Ростов-на-Дону, 65-70.

² Шатров, В.П. (1990). *Международное экономическое право*. Москва, 9.

³ Пірогов, А.В. (1984). *Равноправные международные экономические отношения – материальная основа разрядки*. Киев, 26.

⁴ (1935). *Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных с иностранными государствами, вып. 1-2*. Москва, 25.

⁵ Бувайлік, Г.Є. (1977). *Правовое регулирование международных экономических отношений*. Киев, 72-75.

⁶ Войтович, С.А. (1986). Принцип взаимной выгоды в межгосударственных экономических отношениях. *Советское государство и право*, 2, 121-124.

⁷ (1935). *Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных с иностранными государствами, вып. 1-2*. Москва, 25.

⁸ Блищенко, И.П., Дориа, Ж. (2001). *Экономический суверенитет государства*. Москва, 81.

⁹ Штейн, Б.Е. (1922). *Генуэзская конференция*. Москва, 78.

¹⁰ (1935). *Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных с иностранными государствами, вып. 1-2*. Москва, 36.

Б.І. Кучер зазначає, що Радянська держава з моменту свого створення намагалась будувати свої економічні відносини на принципах мирного співіснування держав різних суспільно-економічних формацій; свободи вибору політичної та економічної системи; поваги державного суверенітету, національних інтересів, традицій та особливостей; рівноправ'я; *взаємної вигоди*; недискримінації; незастосування сили, протиправності економічної агресії та економічної війни, що сприяє нормалізації, стабілізації та прогресивним змінам в системі міжнародних економічних відносин. Одночасно, впроваджуючи вказані принципи на практиці шляхом підписання двосторонніх економічних договорів та угод¹.

Досліджуючи історію становлення *принципу взаємної вигоди сторін* в міжнародних економічних відносинах варто окремо зупинитись на Генуезькій конференції, що відбулась 10 квітня 1922 року та носила офіційну назву міжнародної економічної конференції. Саме на ній відбулась перша зустріч новоутвореної Радянської держави з іншими країнами світу та обговорювались післявоєнні міжнародні відносини, серед яких чільне місце займали економічні питання².

На Генуезькій конференції, як зазначає секретар Радянської делегації Б. Е. Штейн, діяло чотири комісії: політична, фінансова, економічна, транспортна... Конференція була поглинена політичною комісією, а політична комісія політичною підкомісією та Російським питанням³.

Радянській делегації на офіційному засіданні політичної комісії був наданий звіт Лондонських експертів (по результатах роботи Лондонської конференції з економічних та транспортних питань, де Радянський Союз участі не брав) та було заявлено, що цей звіт не може мати зобов'язальної сили для Радянської держави, але він має стати основою переговорів⁴.

Економічна комісія мала займатись вивченням тих параграфів Лондонського звіту, що вилікували б Європу від загальноекономічних виразок, серед яких: порушення та параліч товарообміну, що призводить до надлишку товарів в одному місці та недостачі їх в іншому, митним перешкодам, що паралізують можливість нормального розподілу фабрикантів та сировини, загальне перевиробництво товарів, падіння купівельної спроможності широких мас населення, сировинний голод, безробіття... проте методи, що були вибрані для цього, були неспроможні вирішити питання по суті та зводили всі зусилля до нуля⁵.

Так, параграф 9, що присвячений договорам та угодам наполягає на тому, щоб торгові відносини були поновлені на базисі комерційних договорів, що спирались з одного боку на систему взаємності в залежності від спеціальних умов, а з іншого боку наскільки це можливо включали б принцип найбільшого сприяння, хоча і з двома застереженнями – «в залежності від спеціальних умов» та «наскільки це можливо», які дають можливість не приймати резолюції все ж вона означає, на думку Б.Е. Штейна, просування вперед. Проте, слідом за цим, до цього параграфу робиться примітка, що анулює навіть ці спроби зміни принципів міжнародного економічного співробітництва. Більшість держав, що були представлені в комісіях, визнаючи тимчасові труднощі, що можуть заважати загальному введенню принципу найбільшого сприяння, заявляють що це є мета до якої вони мають прагнути⁶.

По результатах Генуезької конференції Радянська делегація виділила такий суттєвий недолік роботи експертів, як нехтування принципом взаємності та односторонні формулювання тих положень, що встановлені експертами в їх звіті. Цей звіт передбачав майже виключні зобов'язання з боку Радянського Союзу упускаючи з уваги що будь-яка суверенна держава може визнавати які-небудь зобов'язання лише за умови одночасного визнання таких же зобов'язань по відношенню до неї з боку інших країн. Без такої взаємності не можливі ніякі регулярні, засновані на праві відносини між державами⁷.

На переможені держави у Першій світовій війні накладались величезні репарації та обмеження у здійсненні зовнішньої та внутрішньої політики, що погіршувало їх загальний стан та не сприяло універсалізації принципу взаємної вигоди.

¹ Кучер, Б.І. (1988). *Международный экономический порядок*. Киев, 158-159.

² Мікічурова, О.В. (2013). Ліга Націй та принцип взаємної вигоди. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. вип. 112 (Ч.2).

³ Штейн, Б.Е. (1922). *Генуэзская конференция*. Москва, 35-36.

⁴ Штейн, Б.Е. (1922). *Генуэзская конференция*. Москва., 48.

⁵ Штейн, Б.Е. (1922). *Генуэзская конференция*. Москва, 106.

⁶ Штейн, Б.Е. (1922). *Генуэзская конференция*. Москва, 108-109.

⁷ Штейн Б.Е. (1922) *Генуэзская конференция*. Москва, 49.

Як влучно щодо цього зазначив Дж. М. Кейнс, війна закінчилась тим, що кожен залишився винен своєму сусіду величезні суми грошей. Німеччина винна великі суми союзникам, союзники винні великі гроші Великобританії, а Великобританія – США¹.

При цьому всьому по всій Європі панувала розруха, хвороби та голод, особливо в переможеній Німеччині і виходу з цього становища по результатах Версальських договорів видно не було. Не дивлячись на складне становище європейських країн, вони підтримували політику ізоляції Росії, яка могла б бути для них вигідним економічним партнером. На думку Дж. М. Кейнса: «Блокада Росії нещодавно проголошена союзниками являє собою недалекозорий захід; ми блокуємо не стільки Росію, скільки самих себе»².

Не відрізнялась в цьому і Гаагська конференція 1922 року, на якій фактично була продовжена політична лінія Генуї – західні держави вимагали від Росії повернення націоналізованої власності, а Росія просила кредитів для відновлення власної економіки. При цьому принцип взаємної вигоди та рівноправ'я тут, на думку Б.Е. Штейна, не дотримувався навіть формально, як у Генуї. Ідея Гаазької конференції належала Росії. У меморандумі Російської делегації від 11 травня 1922р. говорилось: «Якщо держави мають намір зайнятися вирішенням взаємних фінансових вимог між Росією та ними виходячи з того що це питання включає в себе більш глибоке вивчення природи та міри вимог до Росії, а також більш справедливу оцінку кредитів, що їй необхідні – ця робота має бути доручена змішаній комісії експертів, призначеній конференцією»³. Натомість, за ініціативою Франції було створено дві комісії – російська та не російська, що вже містило ознаки дискримінації Російської сторони, а економічні вимоги західноєвропейських держав мали ознаки ультимативних.

Б.Е. Штейн так охарактеризував роботу Гаазької конференції: «Боротьба економічних інтересів західноєвропейських держав за оволодіння російською нафтою та російською сировиною – така не політична формула Гааги»⁴.

Як свідчать численні вітчизняні та зарубіжні автори, новий Радянський уряд західні держави вважали тимчасовим та помилковим, а новоутворену державу – не рівну собі та не бажали вступати з нею у будь-які зносини, тим паче на взаємовигідних основах. Проте, незважаючи на це Радянська Росія проголосила та дотримувалась принципу рівності та взаємної вигоди сторін у міжнародних зносинах.

Найяскравіше це видно з договорів Радянської держави зі своїми східними сусідами – Іраном та Турцією, які ми згадували вище, а також з Афганістаном та Китаєм.

Як зазначає Е.А. Коровін, укладення Радянською державою договорів зі своїми Східними сусідами на основі принципів – права держав на самовизначення, повага суверенітету великих та малих держав, повного розриву нерівноправних договорів, визнання протиправної системи колоніалізму, неприпустимості втручання однієї держави у внутрішні справи іншої; повної свободи вибору кожного народу соціально-економічної системи; протиправності будь-яких форм обмеження суверенітету (режиму капітуляцій, консульської юрисдикції, протекторату) відкрило нову еру в міжнародному праві⁵.

Варто звернути увагу також на Угоду про принципи для врегулювання питань між СРСР та Китайською республікою від 31.05.1924 р. В ній передбачалось скликати конференцію з питань взаємовідносин між двома країнами на основі «рівності, взаємності та справедливості та в дусі декларацій Радянського уряду 1919-1920 рр.» – як зазначено в Статті 3. СРСР також визнало усі договори, що порушують суверенні права Китаю, недійсними. Уряди обох країн зобов'язались не укладати договорів, що могли б нанести збитків іншій стороні або її інтересам (ст.4)⁶.

Як зазначає Е.С. Нухович, договір про принципи став для Китаю першим рівноправним міжнародним договором з іноземною державою⁷.

¹ Кейнс, Дж.М. (1924). Экономические последствия Версальского договора. 2-е изд. Москва, 127.

² Кейнс, Дж.М. (1924). Экономические последствия Версальского договора. 2-е изд. Москва, 133.

³ Кучер, Б.И. (1988). *Международный экономический порядок*. Киев, 6.

⁴ Кучер, Б.И. (1988). *Международный экономический порядок*. Киев, 13.

⁵ Коровин, Е.А. (1947). Борьба СССР за суверенитет. СССР и проблемы международного права. *Ученые записки Академии общественных наук при ЦК КПСС*, вып.1. Москва, 20.

⁶ (1935). *Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных с иностранными государствами*, вып.1-2. Москва, 48.

⁷ Нухович, Э.С. (1969). *Экономическое сотрудничество и маневры коммунистов*. Москва, 37.

Прикладом *принципу взаємної вигоди* є також Ст.5 Мирного договору між Радянською державою та Латвійською республікою від 1920 р., де зазначається, що обидві сторони взаємно відмовляються від відшкодування іншою стороною військових видатків та п.2 ст.17 цього ж договору, де в підпункті «а» зазначається: «Обидві договірні сторони взаємно надають одна одній право найбільш сприятливої нації»¹.

Проведений аналіз повоєнних міжнародних договорів Радянської держави свідчить про те, що більшість договорів Радянської Росії, особливо це стосується договорів з сусідніми республіками – Україною, Білорусією, Литвою, Латвією, Азербайджаном, Armenією, Грузією, також договорів з економічно та політично відсталими країнами того часу, як Китай, Персія та переможеними у війні – Німеччиною, Болгарією, Туреччиною містять в тому чи іншому вигляді принцип взаємності та принцип взаємної вигоди².

Для кращої ілюстрації міжнародних економічних відносин та місця принципу взаємної вигоди в них варто окремо зупинитись на угодах, підписаних на Вашингтонській конференції 1921-1922 рр.

Всього на Вашингтонській конференції було підписано сім договорів. Один з них – «договір чотирьох» (США, Великобританія, Франція і Японія) означав обов'язок для сторін взаємно поважати права та території одна одної в Тихоокеанському регіоні, була встановлена політика «відкритих дверей» в Китаї.

В наступному договорі – «Трактат між США, Бельгією, Британією, Китаєм, Францією, Італією, Японією, Нідерландами та Португалією щодо принципів та політики що мають бути дотримані щодо Китаю від 6.02.1922р.» (договір дев'яти держав) країнами було надано гарантії суверенітету, незалежності та цілісності Китаю та вони зобов'язувались утримуватись від використання складної ситуації в Китаї для отримання особливих прав та привілеїв³. Так, ст.1 зазначає: «Інші, окрім Китаю договірні сторони погоджуються: Поважати суверенітет, незалежність та адміністративну цілісність Китаю». Наступна стаття говорить про те, що необхідно надати Китаю повну можливість розвиватися та підтримувати у себе життєздатний уряд. За п. 3 держави домовляються використовувати свій вплив в цілях встановлення та підтримання принципу рівних можливостей для торгівлі та промисловості всіх націй на всій території Китаю, а п.4 рекомендує державам утримуватись від використання існуючої нині обстановки в Китаї в цілях отримання спеціальних прав та привілеїв що можуть нанести збитки правам підданих або громадян дружніх держав або підтримання ворожої діяльності по відношенню до дружніх держав⁴. Ст.2 закликає держави додержуватись принципів статті 1. Ст.3 наголошує на необхідності додержання принципів рівних можливостей в Китаї та відкритих дверей, як державами так і їх громадянами, а Ст.4 застерігає держави від надання підтримки своїм громадянам з метою створення сфер впливу в Китаї. Договір був підписаний вісьмома країнами, що мали інтерес в Китаї та ним самим.

Про дотримання принципу рівноправності країн тут мови не йде, адже за змістом договору Китай був об'єктом, а не суб'єктом міжнародних відносин. Принцип взаємної вигоди присутній в даному договорі, проте стосується він інших договірних держав, окрім Китаю, у відносинах між ними.

Особливістю розуміння *принципу взаємної вигоди* в західній правовій доктрині початку ХХ ст. та застосуванні його Європейськими державами та США було визнання його, проте лише у відносинах між «цивілізованими націями» до яких вони відносили далеко не всі держави.

Міжнародне право того періоду, на думку Ш.Фенвіка, було «правом західного світу», а його норми та принципи застосовувались лише у відносинах між «цивілізованими націями»⁵. По відношенню до «нецивілізованих» народів, як зазначає Г.Е. Бувайлік імперіалістичні держави відмовлялись дотримуватись таких основних принципів міжнародного права, як повага державного

¹ (1935). *Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных с иностранными государствами, вып.1-2*. Москва, 69.

² Штейн, Б.Е. (1924). *Вашингтонская конференция по ограничению вооружения и тихоокеанским и дальневосточным вопросам 1921-1922гг.* Москва, 37.

³ Штейн, Б.Е. (1924). *Вашингтонская конференция по ограничению вооружения и тихоокеанским и дальневосточным вопросам 1921-1922гг.* Москва, 78-79.

⁴ Штейн, Б.Е. (1924). *Вашингтонская конференция по ограничению вооружения и тихоокеанским и дальневосточным вопросам 1921-1922гг.* Москва, 78.

⁵ Fenwick, Ch.G. (1966). *International law: the old and the new. vol.60, 3*, 481.

суверенітету, рівноправ'я держав, невтручання у внутрішні справи, а застосовували інші, спеціально створені ними норми, що виправдовують насилля та експлуатацію¹.

Це підтверджується і практикою Ліги Націй – у співтоваристві де існують колонії та підмандатні території не може вестись мова про реальну взаємну вигоду сторін у міжнародних економічних відносинах.

Зокрема, дослідник С.А. Войтович, досліджуючи принципи міжнародного економічного права зазначає, що принцип взаємовигідності економічного співробітництва витікає з принципів суверенної рівності та співробітництва держав. Загальною передумовою взаємовигідного співробітництва є рівність держав як суверенних утворень². Єдність рівності та взаємної вигоди неодноразово підкреслювалась в літературі. Рівність розглядається як передумова досягнення взаємної вигоди, а взаємна вигода як конкретне вираження рівності^{3 4}.

Заяви держав про рівноправні міжнародні відносини на Конференціях в рамках Ліги Націй носили переважно декларативний характер. В своєму статуті ця міжнародна організація проголосила справедливий режим торгівлі для всіх її членів, проте в реальності справедливість розумілась кожною стороною на свою користь, а вирішальним фактором залишалась сила.

Так, майже на кожній міжнародній конференції в рамках Ліги Націй були присутні територіальні питання та питання підмандатних територій. На Локарнській конференції піднімалися питання, що стосувались статусу колишніх німецьких колоній, які Німеччина вимагала повернути їй та які на той момент були вже підмандатними територіями Англії та Франції⁵. Отже, мандатна система сама по собі, як і наявність колоній, на нашу думку, прямо протирічать принципу рівноправ'я народів та принципу взаємної вигоди.

Варто зазначити, що Радянська Росія виступала проти мандатної системи та підмандатних територій. Про це свідчить і радянський представник М.М. Літвінов в Лізі Націй: «Радянський уряд ставиться принципово негативно до системи колоній, до політики сфер впливу, до мандатів і до всього що має відношення до імперіалістичних цілей».

На нашу думку, значну роль у виокремленні та становленні принципу взаємної вигоди в міжнародних економічних відносинах відіграла новоутворена Радянська держава, що задекларувала зазначений принцип у своїй зовнішній політиці та впроваджувала його у двосторонніх відносинах з іншими державами. Проте, для ефективного результату економічного співробітництва заснованого на принципі взаємної вигоди, повинні бути спільні та скоординовані зусилля всіх учасників міжнародних відносин та визнання цього принципу за правило більшістю з них. Нехтування цим та іншими принципами економічного співробітництва призвело до світових економічних криз, що відбувались у період між двома світовими війнами. Вони продемонстрували усім учасникам міжнародного співробітництва глобальну економічну взаємозалежність держав та неможливість благополуччя окремої нації поряд з голодом та бідністю в іншій⁶.

Продовж 1927 – 1933 років держави декілька разів робили спроби поліпшити економічну ситуацію в світі. Так, в 1927 році в рамках Ліги Націй була скликана Женевська економічна конференція для вирішення проблеми ринків. Проте, завершилась вона прийняттям рекомендаційного акту (резолуції), що фактично не вплинув на реальний стан речей. Він закликає держави: «... по можливості зменшити перепони на шляху міжнародної торгівлі»⁷.

На Гаазькій конференції 1929-1930 років було прийнято План Юнга, що мав зменшити репараційний тягар для Германії та її союзників в Європі та поліпшити їх економічний та фінансовий стан. Країни-переможниці переглянули систему, умови та суму коштів, що мали

¹ Бувайлик, Г.Е. (1977). *Правовое регулирование международных экономических отношений*. Киев, 15.

² Войтович, С.А. (1986). Принцип взаимной выгоды в межгосударственных экономических отношениях. *Советское государство и право*, 2, 78.

³ Вельяминов, Г.М. (1987). *Правовое регулирование международной торговли*. Москва, 177.

⁴ Минасян, Н.М. (1968). Равенство государств как принцип международного права. *Ежегодник международного права 1966 – 1967*. Москва, 105.

⁵ Турок, В.М. (1949). *Локарно*. Москва, 178-181.

⁶ Мікічурова, О.В. (2013). Ліга Націй та принцип взаємної вигоди. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, Вип. 112, ч.2. Київ, 61.

⁷ League of Nations (May 4 to 23rd, 1927) Report and Proceeding of the World Economic Conference Held at Geneva.

виплачувати країни в якості репарацій, проте очікуваний результат не було досягнуто через глибоку економічну кризу в переможених країнах та усьому світі¹.

В 1930 році в Женеві відбулась Конференція про митне перемир'я. Як свідчить В.В. Фомін – практичні наслідки Женевської Конференції виявились незначними².

Влітку 1933 року на Міжнародній економічній конференції в Лондоні, що була скликана рішенням Ліги Націй була ще одна спроба врегулювання міжнародних економічних відносин. Конференція прийняла декілька рекомендаційних актів про відміну обмежень у торгівлі, зниженні митних зборів та інші. Як зазначає В.В. Фомін: «Укладення угоди про тимчасове митне перемир'я було єдиним успіхом Конференції»³.

Як зазначають дослідники, ті спроби, що робились державами для зменшення негативних впливів кризи 30-х років минулого століття не були успішними. Вся Європа зuboжила⁴. Основні вади, що це викликали, на нашу думку, були закладені у самій системі організації міжнародного співробітництва, основною з яких було нехтування принципом суверенної рівності держав та принципом взаємної вигоди. Посилення економічної та політичної криз в Європі і сприяли початку Другої Світової війни.

Після її завершення світове співтовариство усвідомило необхідність побудови міжнародних відносин, в тому числі і економічних на нових засадах. Назріла необхідність вироблення загальних принципів мирного, ефективного та справедливого співіснування націй в глобальному економічному просторі. Для цього у 1945 році була створена ООН, що здійснили значний внесок в подальший розвиток принципу взаємної вигоди за допомогою власних резолюцій та спеціально створеної конференції з торгівлі та розвитку – ЮНКТАД, що мала забезпечити дотримання справедливості в міжнародній торгівлі серед країн з різним рівнем розвитку. Вона перевела розуміння та застосування принципу взаємної вигоди на новий рівень розвитку та реалізації в міжнародних відносинах⁵.

Висновки: Основною ареною вирішення нагальних питань міжнародних відносин після закінчення Першої світової війни стала Ліга Націй, що відкрила новий етап їх розвитку. В своєму Статуті ця міжнародна організація проголосила справедливий режим торгівлі для всіх її членів, проте в реальності він так і не був втілений. В подальшому значну роль на виокремлення та закріплення принципу взаємної вигоди в міжнародних економічних відносинах відіграла договірна практика Радянської держави, яка задекларувала зазначений принцип у своїй зовнішній політиці та впроваджувала його у двосторонніх відносинах з іншими державами. Таким чином, на початку ХХ ст. можна говорити про входження принципу взаємної вигоди сторін в міжнародні публічно-правові відносини, однак вирішального розвитку, як галузевого принципу міжнародного економічного права та широкого відображення в міжнародних економічних договорах він набув після прийняття Статуту ООН, активізації процесу деколонізації та взаємодопомоги, адже в світі, де існують колонії не може йти мова про рівноправні міжнародні економічні відносини, засновані на принципі взаємної вигоди. Діяльність ЮНКТАД та резолюції ООН другої половини ХХ початку ХХІ ст. підтверджують розуміння світовим співтовариством необхідності збалансованого розвитку регіонів світу та держав з різним рівнем розвитку на основі солідарності та взаємної вигоди.

References:

1. (1935). *Sbornik dejstvujushhijh dogovorov, soglashenij i konvencij, zakljuchennyh s inostrannymi gosudarstvami* [Collection of existing treaties, agreements and conventions concluded with foreign states], Vol.1-2. Moscow. [in Russian].
2. Arsen'ev, K.K. (1905). *Jenciklopedicheskij slovar', dop. Tom, izd. F.A. Brokgauz, I.A. Efron* [Encyclopedic Dictionary, add. volume, ed. F. Brockhaus, I.A. Efron]. Saint Petersburg [in Russian].
3. Blishhenko, I.P., Doria, Zh. (2001). *Jekonomicheskij suverenitet gosudarstva* [Economic sovereignty of the state]. Moscow. [in Russian].
4. Buvajlik, G.E. (1977). *Pravovoe regulirovanie mezhdunarodnyh jekonomicheskijh otnoshenij* [Legal regulation of international economic relations]. Kyiv, 319. [in Russian].

¹ Иванов, Л., Ерусалимский, А. (1989). *План Юнга и Гаагская конференция 1929-1930 гг.* Москва, 32.

² Фомин, В.В. (1971). *ООН и международная торговля (правовые вопросы)*. Москва, 20.

³ Фомин, В.В. (1971). *ООН и международная торговля (правовые вопросы)*. Москва, 21.

⁴ Кейнс, Дж.М. (1924). *Экономические последствия Версальского договора. 2-е изд.* Москва, 126.

⁵ Мікічурова, О.В. (2013). Статут ООН та принцип взаємної вигоди. *Актуальні питання публічного та приватного права, 1(01)*. Одеса, 174-178.

5. Clemens, W.C. (2004). Jr. Dynamics of international relations: conflict and mutual gain in an era of global interdependence. *2nd ed.* Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, 68. [in English].
6. Fenwick, Ch.G. (1966). *International law: the old and the new. vol.60*, 3, 481. [in English].
7. Ferdros, A. (1959). *Mezhdunarodnoe pravo* [International law]. Moscow: Izd-vo inost. lit-ry [in Russian].
8. Fomin, V.V. (1971). *OON i mezhdunarodnaja trgovlja (pravovye voprosy)* [UN and international trade (legal issues)]. Moscow, 20. [in Russian].
9. Gobbs, T. (2001). *Leviafan ili Materiya, forma i vlast' gosudarstva tserkovnogo i grazhdanskogo* [Leviathan or Matter, the form and authority of the state church and civil]. Moscow, Mysl' [in Russian].
10. Iľjuhina, R.M. (1982). *Liga Nacij 1919-1934* [League of Nations 1919-1934]. Moscow. [in Russian].
11. Ivanov, L., Erusalimskij, A. (1989). *Plan Junga i Gaagskaja konferencija 1929-1930 gg.* [The Jung's Plan and the Hague Conference of 1929-1930]. Moscow. [in Russian].
12. Karro, D., Zhjujjar, P. (2001). *Mezhdunarodnoe jekonomicheskoe pravo* [International economic law]. Moscow: Mezhdunar. Otnoshenija [in Russian].
13. Kejns, Dzh.M. (1924). *Jekonomicheskie posledstvija Versal'skogo dogovora* [Economic consequences of the Treaty of Versailles]. *2-nd edition.* Moscow. [in Russian].
14. Kolisnichenko, K.S. (2011). *Liga Nacij u rozvitku mizhnarodnogo prava* [The League of Nations in the development of international law]. Odesa: Feniks [in Ukrainian].
15. Koretskiy, V.M. (1989). *Izbrannye trudy. V 2-h knigah. Kn. 1.* [Selected works. In 2 books. Book. 1]. Kyiv: Nauk. dumka [in Russian]
16. Korovin, E.A. (1947). *Bor'ba SSSR za suverenitet. SSSR i problemy mezhdunarodnogo prava. Uchenye zapiski Akademii obshhestvennyh nauk pri CK KPS* [The struggle of the USSR for sovereignty. The USSR and the problems of international law. Scientific notes of the Academy of Social Sciences under the CPSU Central Committee], *Vol.I.* Moscow. [in Russian].
17. Kortunov, S.V. (2007). *Nacional'naja i mezhdunarodnaja bezopasnost'. Konceptual'nye osnovy* [National and international security. Conceptual grounds]. Moscow: Izdatel'skij dom GU-VShJe [in Russian].
18. Kucher, B.I. (1988). *Mezhdunarodnyj jekonomicheskij pravoporjadok* [International Economic Law and Order]. Kyiv. [in Russian].
19. Kuz'min, Je.L., Bekjashev, K.A. (2008). *Mezhdunarodnoe jekonomicheskoe pravo* [International Economic Law]. Moscow. [in Russian].
20. League of Nations (May 4 to 23rd, 1927). *Report and Proceeding of the World Economic Conference Held at Geneva.* [in English].
21. List, F. (1912). *Mezhdunarodnoe pravo v sistematičeskom izlozhenii* [International law in a systematic presentation]. Moscow [in Russian].
22. Mikichurova, O.V. (2013). *Liha Natsiy ta pryntsyv vzajemnoyi vyhody.* [The League of Nations and the principle of mutual benefit]. *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn* [The actual problems of the international relations], *Vol. 112, p.2.* Kyiv, 56-64. [in Ukrainian].
23. Mikichurova, O.V. (2013). *Pryntsyv vzajemnoyi vyhody na Henuez'kiy konferentsiyi* [The Principle of mutual benefit at the Genoa conference]. *Pravo, yak efektyvnyy suspil'nyy rehulyator* [The Law as an effective social regulator]. Lviv, *P.2*, 62-64. [in Ukrainian]
24. Mikichurova, O.V. (2013). *Statut OON ta pryntsyv vzajemnoyi vyhody. Aktualni pytannya publicnogo ta pryvatnogo prava* [The UN statute is the principle of the benefits. Current knowledge of the public property of private law], *no. 1(01).* Odesa, 174-178. [in Ukrainian].
25. Mikichurova, O.V. (2015). *Zahalni pryntsyvy mizhnarodnogo prava ta pryntsyv vzajemnoyi vyhody* [General principles of international law and the principle of mutual benefit]. *Tezy konferentsiyi. Suchasne derzhavotvorennya ta pravotvorennya: Pytannya teorii ta praktyky* [Conference theses. The modern state-making and law-making: the issues of the theory and practice], m. Odesa, Ukrayina, 11-12 hrudnya 2015, 36-38 [in Ukrainian].
26. Mikichurova, O.V. (2017). *Pryntsyv vzajemnoyi vyhody v mizhnarodnomu ekonomichnomu pravi* [Principle of mutual benefit in international economic law]. Kyiv, vyd-vo Stal [in Ukrainian].
27. Minasjan, N.M. (1968). *Ravenstvo gosudarstv kak princip mezhdunarodnogo prava* [Equality of States as a principle of international law]. *Ezhegodnik mezhdunarodnogo prava 1966 – 1967* [Yearbook of International Law 1966 – 1967]. Moscow, 100 – 105. [in Russian].
28. Morozov, G.I. (1992). *Liga Nacij: vzgljad cherez polveka* [League of Nations: look through half a century]. *Voprosy istorii* [Questions of History], *no. 2-3*, 166. [in Russian].
29. Naumov, A.O. (2006). *Anshljus Avstrii v 1938 godu i krizis Versal'skoj sistemy* [Anschluss of Austria in 1938 and the crisis of the Versailles system]. 6, 56. [in Russian].
30. Nuhovich, Je.S. (1969). *Jekonomicheskoe sotrudnichestvo i manevry komunistov* [Economic cooperation and maneuvers of the Communists]. Moscow. [in Russian].
31. Pirogov, A.V. (1984). *Ravnopravnye mezhdunarodnye jekonomicheskie otnoshenija – material'naja osnova razryadki* [Equitable international economic relations – the material basis of detente]. Kyiv [in Russian].
32. Pribylov, V.I. (1980). *Pol'sha i Liga Nacij v 1919-1926 gg.: sozdanie Ligi Nacij, gdan'skaja problema, voprosy razoruzhenija i bezopasnosti* [Poland and the League of Nations in 1919-1926: the creation of the League

- of Nations, the Gdansk problem, disarmament and security issues]: thesis for PhD in History: spec. 07.00.03. Moscow, 28. [in Russian].
33. Shatrov, V.P. (1990). *Mezhdunarodnoe jekonomicheskoe pravo* [International Economic Law]. Moscow, 9. [in Russian].
34. Shtejn, B.E. (1922). *Genujezskaja konferencija* [The Genoa Conference]. Moscow. [in Russian].
35. Shtejn, B.E. (1924). *Vashingtonskaja konferencija po ogranicheniju vooruzhenija i tihookeanskim i dal'nevostochnym voprosam 1921-1922gg.* [Washington Conference on Arms Limitation and Pacific and Far Eastern Issues 1921-1922]. Moscow. [in Russian].
36. Shumilov, V.M. (2003). *Mezhdunarodnoe jekonomicheskoe pravo* [International Economic Law]. Rostov-on-Don [in Russian].
37. Turok, V.M. (1949). *Lokarno.* [Locarno]. Moscow. [in Russian].
38. Vel'jaminov, G.M. (1987). *Pravovoe regulirovanie mezhdunarodnoj trgovli* [Legal regulation of international trade]. Moscow. [in Russian].
39. Vojtovich, S.A. (1986). Princip vzaimnoj vygody v mezhgosudarstvennyh jekonomicheskikh otnoshenijah [The principle of mutual benefit in interstate economic relations]. *Sovetskoe gosudarstvo i pravo* [The Soviet state and law], no. 2, 264. [in Russian].
40. Yuryst-onlayn (2015). Statut Lihy Natsiy (pidpusaniy 20.06.1919) [Statute of the League of Nations (signed 20.06.1919)]. <https://yurist-online.org/publ/istoricheskie_dokumenty_istorichni_dokumenty/statut_ligi_nacij_ustav_ligi_nacij/2-1-0-1227>. [in Ukrainian].